

REISVERSLAG

KNNV-REIS

NAAR DE PADDESTOELEN & VOGELS

(& OVERIGE NATUURBEZIENSWAARDIGHEDEN)

VAN HET

Müritz-Nationalpark

11 – 18 OKTOBER
2003

REISGEGEVENS:

Reisleiders:

Alder Gutter (paddestoelen)

Erik Eggenkamp (vogels)

Vervoer:

Twee 9-persoons bestelbusjes (Volkswagen & Peugeot), bestuurd door de reisleiders

Reisroute:

Amsterdam > Utrecht > Deventer >
Osnabrück > Bremen > Hamburg > Waren

Verblijf:

Pension "zur Fledermaus"

Am Teufelsbruch I, Waren

internet: www.pension-fledermaus.de

e-mail: w.oldenburg@gmx.de

Deelnemers:

Fred de Beurs

Jos Ketelaar

Leo Knol

Jan de Koning

Erica de Koning-Tijhof

Kitty de Kort-Verhoeven

Simon Kuitwaard

Henriëtte van der Loo

Willemien Meinsma-Valewink

Rieuwert Schekkerman

Jeanette Teunissen

Ennie Tielenius Kruythoff-van Cleef

Bea Wolhuis

INHOUDSOPGAVE REISVERSLAG:

Dagverslagen	Pag	Kaarten	Pag
Proloog (11/10)	3	Omgeving Teufelsbruch	18
De heenreis (11/10)	3	Nossentiner Heide	19
Verkenning Teufelsbruch (12/10)	5	Heilige Halle & Serrahn	20
Nossentiner Heide (13/10)	6	Vipperow & Boeker Mühle	21
Moorsee & Warnkersee (14/10)	7	Bijlagen	
Heilige Halle & Serrahn (15/10)	9	I: Mossen en Korstmossen	22
Warnkersee & Rederangsee (16/10)	10	II: Paddestoelen	24
Visvijfers bij Boeker Mühle (17/10)	12	III/IV: Insecten / Amfibieën	30
Terugreis (18/10)	15	V: Vogels	31
Epiloog door een paddoloog	16	VI: Zoogdieren	34

Proloog
Zaterdag 11 oktober

De KNNV-reis naar Waren aan de Müritzsee in oktober 2003 begon voor mij met een telefoontje van Jopie Siskens van de Algemene Reiscommissie: of ik er iets voor voelde om een gecombineerde vogel-paddestoelenreis te leiden. Het zou een proefopzet betreffen om te zien of deze twee terreinen van natuurstudie in één reis zouden zijn te verenigen. Ik wilde dat wel proberen, althans voor het vogelgedeelte van die reis. Mijn kennis van de paddestoelen beperkt zich immers tot wat bij Albert Heijn in de schappen ligt; daarvoor zou dus iemand anders aangezocht moeten worden. Welnu, die persoon bleek Jopie al te hebben gestrikt: Aldert Gutter, die vorig jaar met groot succes als paddestoelenreisleider in de Jura was opgetreden. Tijdens de jaarlijkse reisleidersbijeenkomst maakten Aldert en ik kennis met elkaar. Geheel toevallig (??) zaten we daar naast elkaar. Ongeveer van gelijke leeftijd en beiden fanatiek in onze natuurinteresses leek het wel te klikken tussen ons. Na wat gegevens te hebben uitgewisseld en een afspraak te hebben gemaakt om na de zomervakantie om de tafel te gaan zitten om ons op de reis naar de Müritzsee voor te bereiden, ging ieder zijns weegs.

De voorbereiding verliep vervolgens vlotjes. We waren beiden onbekend met het gebied, maar hadden de beschikking over een KNNV-reisverslag uit 1998 en met enig studeren op de kaarten, waarover we inmiddels de beschikking hadden, kregen we al snel een redelijk beeld van welke gebieden zowel voor het vogelen als het zwammen aantrekkelijk zouden kunnen zijn. Het wachten was, met een dreigende maar gelukkig afgeblazen treinstaking in het weekeinde van ons vertrek, op zaterdag 11 oktober.

Nou, dat heb ik geweten!! Ik zou die zaterdagochtend vroeg in Deventer – een van de opstapplaatsen – een busje ophalen. Om 6.00 uur stapte ik dus in mijn auto richting Deventer, maar na nog geen 50 meter rijden besloot mijn auto het voor die dag voor gezien te houden. Een doemscenario diende zich aan. Gelukkig kon ik mij met kunst en vliegwerk en dankzij de hulp van een zeer vriendelijke taxichauffeur die mij naar station Gouda bracht, nog bijtijds bij de groep voegen. En dankzij Ben van Muyen, die bereid was om in Deventer het busje op te halen en bij het station te zetten (nogmaals mijn haast onuitsprekelijke dank, Ben), en Aldert, die in Utrecht met zijn busje op mij is blijven wachten, kwam het dus toch nog helemaal goed. Ik moet er nog steeds niet aan denken dat ik later zou zijn vertrokken: dat zou een fikse vertraging hebben opgeleverd. Gelukkig bleek ik hiermee alle potentiële reisproblemen van het hele reisgezelschap op mijn schouders te hebben genomen, want de heen- en terugreis zijn verder bijzonder gladjes verlopen.

Erik Eggenkamp

De heenreis
Zaterdag 11 oktober

De Müritzsee vormt een onderdeel van het zg. Mecklenburger Seen Platte in de deelstaat Mecklenburg-Vorpommern. Populair gezegd: tussen Berlijn en Rostock, zo'n zeshonderd kilometer van Nederland. Met een gezelschap van vijftien personen reden we er met twee gehuurde busjes (een Volkswagen, bestuurd door Aldert en een Peugeot, bestuurd door Erik) naartoe. We vertrokken vanuit drie opstapplaatsen: Amsterdam (8.00 uur), Utrecht (9.00 uur) en Deventer (10.00 uur). Het vooruitzicht was dus een hele dag reizen. Er werd gekozen voor de Autobahn via Osnabrück, Bremen en Hamburg, zodat de weg naar ons pension "Zur Fledermaus" zo kort mogelijk zou zijn. Het reisweer was prima: hoofdzakelijk droog en wisselend bewolkt. Onze chauffeurs, tevens reisleiders, zetten de vaart er goed in. Maar om de twee à tweeënhalf uur werd er ongeveer drie kwartier gepauzeerd bij een wegrestaurant.

Het werd niet bepaald een saaie autobaanrit. In de auto's was het gezellig en langs de weg viel veel te zien.

Allereerst de landschappen met weiden en akkers, veelal omzoomd door bomenrijen en houtwallen, soms nog doorsneden door landwegen. Er bloeide zowaar nog een koolzaadveld (of in elk ge-

val een gewas met gele bloemen) en tussen Osnabrück en Bremen lagen enkele akkers met een wit-
lila bloeiend landbouwgewas, wat niemand thuis kon brengen (radijs?). In de berm zagen we er-
gens een geel, koolachtig (?) gewas waarvan werd verondersteld dat het bezemkruiskruid was.
Kortom, vanuit een snel rijdende auto blijft het maar wat gissen...

De herfstkleuren begonnen heel voorzichtig op gang te komen: vooral esdoorns, wilde kersen en
kornoeljes vielen op.

Er werden vele – meestal gewone – vogels waargenomen, waaronder een enkele witgeveerde bui-
zerd, een zwarte wauw en een kleine (?) zilverreiger de meest opmerkelijke waren. Bij de stops
werd er al voorzichtig gekeken naar paddestoelen. Dat leverde enkele aardige waarnemingen op,
zoals dennevlamhoed, elfenschermpje, mosklokje, geel nestzwammetje, vliegenschwam, gewone
zwavelkop en zwartwitte veldridderzwam.

De route vanaf Hamburg was erg mooi. Af en toe stond er een ree op een akker, een braakliggend
terrein of langs de bosrand; rond half zes zagen we er zelfs vier tegelijk bij een bosje. In een den-
nenbos hadden we toen al een edelhert met een enorm gewei en een grote kudde hinden gezien. We
zagen de dieren ook nog op een prettige afstand voor onze camera's, maar helaas konden we niet
even stoppen...

Dat deden we pas bij ons pension. Daar waren we om half zeven. De kamerindeling was vlot gere-
geld en om half acht genoten we al van een heerlijke maaltijd.

Aldert had ondertussen al kans gezien zijn paddestoelenbibliotheek, zijn microscoop en stereomi-
croscoop (populair: "binoc") te installeren. En na het eten kwamen we voor het eerst bij elkaar in
het "Seminarraum" ofwel de meteen al door enkele mensen "ons zwamhok" gedoopte studieruim-
te. Hier maakten we een kennismakingsronde en wat eerste afspraken en werden door Aldert en
Erik de verwachtingen gelanceerd.

Leo Knol

Het gemeenschappelijk lokaal, uitgerust voor de determinatie van de verzamelde paddestoelen, beter bekend als het "zwamhok". Een aantal "zwammende" deelnemers is herkenbaar (foto Erica de Koning).

Verkenning van de Teufelsbruch
Zondag 12 oktober

Een eerste en heerlijk rustige nacht in ons pension aan de rand van het Duivelsbroek ligt achter ons. Het pension ligt buiten het bereik van heilig gebeier van toren- en kerkklokken en ook heb ik niet één auto of vliegtuig gehoord!

Lunch op het terras voor het pension (foto Erica de Koning)

Wie uit wilde slapen, sliep uit op de deze eerste vrije ochtend; anderen gingen na het ontbijt buitenkijken, op zoek naar vogeltjes op paddestoelen of paddestoelen op vogeltjes. Het wemelde van de paddestoelen; vooral graskleefsteelmycena's stonden er in overvloed. Weinig boleten gezien. Wel mensen met mandjes. Langs de oprit naar de voordeur van het pension stonden ruwstelige stuifballen. Een duinpaddestoel! Maar ook de plantengroei deed aan de duinen denken. Het gebied bestond dan ook uit kalkhoudende zandgrond. En de stuifballen waren niet de enige

duinpaddestoelen. Wat te denken van rafelige parasolzwam, melige stuifzwam en weidekringzwam langs diezelfde oprit?

In een fraaie oktoberzon aten wij tussen de middag op het terras voor ons pension onze lunchpakketten op. We werden daarbij verrast door een vliegshow van vijf zeearenden tegelijk en even later ook nog door onze eerste vlucht druk cru-cru-roepende kraanvogels.

's Middags ging het naar het Müritz-Museum in Waren. Voluit het *Naturhistorisches Landesmuseum für Mecklenburg-Vorpommern*. Een hele mond vol voor een verzameling minder levendig, maar fraai geëtaleerde opgezette dieren, balgjes, eieren, fossielen, veenlijken en gedroogde planten, die rijkelijk werden omgeven door Duitstalige letterbrijen. Het museum gaf echter een goede blik op de ontstaansgeschiedenis van het gebied: opgeduwd door drie verschillende ijstijden ontstonden heuvels van eindmorenen tussen deels door jonger stuifzand afgedekte grondmorenen met verborgen pingo's, meren en veenmoerassen in de lagere delen. In de museumtuin werd de vervreemding van de dode planten- en dierenverzameling ruimschoot gecompenseerd door paddestoelen op bomen en houtsnippers (zoals de vuurzwam en de tranende franjehoed), uilen en valkjes in grote kooien, eenden op de vijver en als klapstuk een aquarium met levende, rondjeszwemmende vissen. Na het bezoek aan het museum wilden we naar het rustgebied van de kraanvogels bij de Rederangsee, even onder Federow. Maar we hadden geen geluk: even gaan kijken is er niet meer bij. Zonder betaalde gids kan je er niet meer naartoe. Maar de georganiseerde excursie leek ons veelbelovend dus maakten we een afspraak voor later deze week. En eigenlijk kwam het wel goed uit ook: een uurtje extra rust was velen welkom.

Na het diner werd de avond gevuld met het determineren van de overdag gevonden paddestoelen.

Jeanette Teunissen

De tweede dag van de reis en de eerste keer dat we buiten ons "eigen" gebied naar paddestoelen gingen kijken. 's Morgens, na een prachtige zonsopkomst, waren er al een paar mensen aan het vogelen en fotograferen. Door de mist kwamen de prachtige herfstkleuren wel heel mooi uit. Maar vanaf 7.30 uur stond, zoals elke morgen, het ontbijt klaar. En dit verliep nogal rommelig. Tot negen uur kon je ontbijten en zelf pakken wat je maar wilt. De keus was best groot, dus at ik drie keer zoveel als thuis, wat natuurlijk niet goed is voor mijn overgewicht, maar voor een keertje kan dat best. Uiteindelijk maken we hier ook flinke wandelingen.

Om 9.30 uur vertrokken we naar ons excursiedoel. De route ernaartoe verliep niet geheel volgens plan: een paar keer staken we de verkeerde weg in, wat echter weer tot extra bespieden van een paar reeën leidde. Er zitten best veel reeën in dit gebied.

Uiteindelijk bereikten we de juiste parkeerplaats en daar waren we niet alleen: er stonden nog een paar collega's paddestoelenzoekers, zij het met een ander doel, namelijk eetbare paddestoelen oogsten. Zij dachten echter dat wij ook met dat doel waren gekomen en gingen dus als een

Berkenlandschap in herfstkleuren (foto Jos Ketelaar)

speer het bos in om ons voor te zijn. Dit leidde wat ons betreft wel tot een komisch geheel. Eenmaal op pad, kwamen we al direct een merkwaardig gebouwtje tegen, dat een oude houtskoolbranderij moest voorstellen, maar eigenlijk vooral als overdekte picknickplaats diende. Gestaa gingen we verder het bos in op zoek naar de eerste paddestoelen en die waren er genoeg. Het betrof hier jong Grove Dennenbos, dat behoorlijk paddestoelenrijk bleek te zijn. Aldert heeft 's avonds uitgelegd dat dit bos goed vergelijkbaar is met de dennenbossen op onze Waddeneilanden en dat ook de mycoflora goeddeels vergelijkbaar bleek.

Spoedig splitste de groep zich door het tempoverschil in tweeën. Ik behoorde ongemerkt tot de eerste groep met Erik aan het hoofd en onbedoeld ging ik als paddestoelenliefhebber vogelen en ik moet zeggen: dat is best ontspannen!

Na de ontdekking van de raaf en de bonte specht werden de vleermuiskasten ontdekt en die waren volgens onze vleermuisdeskundige Henriëtte goed opgehangen: in het pad waar ze 's avonds ook vliegen.

Al spoedig passeerden we een grote groep vliegenzwammen en deze kon ik niet ongemoeid laten... dus op de foto! Werkelijk prachtig; eentje kwam er net uit!

Aan het einde van het pad werd er wat gedronken en gegeten en al spoedig werden de baltsende raven ontdekt. Echt heel mooi hoe zij af en toe zo een heel eind naar beneden tuimelden! Er ging voor mij als paddestoelenliefhebber een wereld open. Na ook nog een buizerd te hebben bespied, gingen we weer verder richting beekdal. Onderweg werden er veel kuiltjes in het hoge gras gezien. Dit zijn de wroetplekken van de das, die naar wormen en insecten zoekt.

Na het beekdal te hebben bereikt en dit nauwkeurig te hebben afgezocht, begonnen we aan de meegebrachte lunch. Nu deze lunchpauze is onvergetelijk te noemen! Boven ons hoofd cirkelden honderden kraanvogels. De ene na de andere groep kwam over, wat werkelijk een heel mooi gezicht was! Een enkele groep vloog op enorme hoogte, maar desondanks was hun cru-cru-geroep duidelijk te horen!

We hebben daarna een poosje heerlijk gedoezeld en onze Jan lag daarbij knorrend in het gras. Toch ontging ons niet dat ook de Heide-libel en de Citroenvlinder die dag actief waren.

Ik ging wat eerder terug dan mijn medewandelaars, daar ik nogmaals de vliegenzwammen wilde portretteren, want deze waren toch wel heel mooi. Spoedig kwam de andere groep er ook aan, maar zij liepen door. Als ik aan het fotograferen ben, kan het soms wel even duren. Het is ook zulk leuk werk.

Terug bij de auto bleek ik samen met Jan daar de enige te zijn. Erik was alleen verder gegaan met vogelen. Na een halfuurtje wachten kwam langzaam, één voor één, de rest uit het bos. Zij hadden nog een heel mooie waarneming: er waren vier jonge hertjes gezien! Toch erg leuk al die dieren. Ook werd de uit het bos meegebrachte paddestoel *Pholiota pinicola* nog even bewonderd: een prachtige goudgele bundelzwam die op dennenstammen groeit.

Instappen en weer op weg naar huis. Nu zagen we al spoedig een zeer grote groep ganzen: heel indrukwekkend! Spoedig bereikten we weer ons pension en ieder kon in zijn eigen tempo nog even doen wat hij/zij wilde: sommigen nog even in de zon zitten en anderen nog een klein stukje wandelen. Alles bij elkaar een wel heel geslaagde dag.

Jos Ketelaar

Rondwandeling Moorsee en Warnkersee Dinsdag 14 oktober

Vandaag scheen de zon in de morgen zo laag en heftig in ons gezicht, dat de groep in tweeën gesplitst moest worden: de paddelaars en de vogelaars. De ene linksom, de andere rechtsom en Simon op de fiets. De verdeling leek meer op doorlopers en zanaanbidders enerzijds en Aldert met twee fotografen, een mossenspecialiste met een mandje en een leuk zwart mutsje en Rieuwert anderzijds. Om tien uur raakte het helaas bewolkt, maar dat drukte het waarnemingsplezier niet. Scarabee's zaten op mesthoopjes, kuifmezen maakten hun babbeltje en gaaien verzamelden al eikels voor de winter. Goudhaantjes met platte petjes begeleidden ons in de naaldbomen en raven deden dat luid klokkend en krassend. De vogelaars hadden onder leiding van Henriëtte ook sporeninteresse. We zien veel reeën- en hertenprinten, soms met voor- en achterpoot over elkaar heen geprint, soms uitlopend in een wissel onder het hek door met als gevolg enkele haren aan het draad... of

waren dit haren van Aldert, die achter het hek een zeldzame zwam wilde plukken? Voor educatieve doelen mag hij dit doen en voor lekkere gerechten ook?

De grote waarneming van vandaag waren twee klapeksters in een kale boom aan de Moorsee, door Erica ontdekt, omdat ze in de verkeerde boom naar een buizerd keek. Erik spot ondertussen twee wilde zwanen en dan zien we de achterkantjes van drie overstekende reeën.

De zon komt gelukkig terug en we trekken

Krooneenden (foto Erik Eggenkamp)

Kraanvogels in vlucht (foto C. van Treuenfels)

ons terug in de Beobachtstand om de troepen eenden te bestuderen op de Warnkersee. Erik is van plan hier een week te blijven zitten, wij vinden dit iets te koud. Hij spot en telt krooneenden, kuifeenden, zilverreiger, Löfelenten, krabbende zaagbekken en zelfs een aalscholver, die zich bijna in een brasem verslikt. Wij gebruiken de lunch en werpen soms een blik in de telescoop. Vrouwtje nonnetje is een verrassing voor Erica en een beloning voor het sjouwen van het statief. Na het verlaten van de hut komen we Jos tegen, die het tempo van Aldert niet bij kan houden. Daarna warmen we ons op in het weiland en horen 18 kranen en zien 7 zeearenden, die als schuurdeuren boven ons hoofd cirkelen. Vanuit de tweede hut zien we er drie in een boom zitten. Dan komen we nog de laatste paddelaars tegen, die zich inmiddels Siberisch hebben aangekleed. Henriëtte pakt uit een boom een paddestoel, die eruit ziet als een hamburger en geschikt lijkt voor het overleven van die twee. Determinatie moet daar dan wel eerst aan voorafgaan. Zelf ontdekken we nog een kring van nevelzwammen en een valse hanekam en het laatste wonder van de wandeling is een parasolzwam zonder hoed, maar met ring, als wegpaaltje langs de klokjeswandeling.

Om half zes moeten we al eten om daarna nog enkele vleermuizen te kunnen waarnemen met behulp van de batdetector van Henriëtte. Om half zeven staan wij voor de deur en... de huisvleermuis van pension Zur Fledermaus vertoont zich: de kleine dwergvleermuis op een frequentie van 54.000 Hz. En wel op

het klokjespad linksom bij nummer 2. Bij de Feisnecksee laten de watervleermuizen het helaas afweten. Langs de weg lopen we terug naar de afslag naar ons pension Zur Fledermaus.

Willemien Vafewink

Volwassen zeearend ("vliegende deur") in volle vlucht (foto Erik Eggenkamp)

Kleine dwergvleermuis (foto Rollin Verlinde, www.natuurbeleving.be)

Heilige Halle en Serrahn
Woensdag 15 oktober

Om half tien verlieten we ons verblijf om ons excursiedoel, de "Heilige Halle", te bereiken. We reden door zeer afwisselende landschappen met glooiende akkers met wintergranen en een wonderlijk, groen gewas, dat als groenbemester leek te dienen en waarvan Aldert dacht dat het mosterd was. Vooral het tweede deel van de tocht voerde door prachtige bossen. Na anderhalf uur rijden arriveerden we bij onze bestemming. De "Heilige Halle" is een 350 jaar oud beukenbos en geldt als het oudste beukenbos van Duitsland. Het ligt net onder het dorpje Lüttenhagen (tweeënhalve kilometer ten westen van Feldberg). Het bos heeft een oppervlakte van 25 hectare en enkele bomen bereiken een hoogte van 32 meter. Onze rondwandeling van ongeveer zes kilometer voerde langs een slingerend pad. We keken vol bewondering naar de vele dode beuken die in het bos lagen (een beuk van 350 jaar is namelijk hoogbejaard en het Grote Sterven was hier daarom al enkele decennia geleden begonnen), her en der, over elkaar heen, temidden tussen enkele taaie, ouwe rakkers die nog recht overeind stonden. Op veel van de dode stammen groeiden heel bijzondere paddestoe- len, zoals de kammetjesstekelzwam, de pruikzwam en vele goudvliesbundelzwammen. In de strooisellaag groeiden onder andere ivoorzwammen, witte kluiszwammen, grote knoflooktaailing, prachtmycena en vele andere soorten. Op het eind van onze wandeling zagen we in de modder nog voetafdrukken van het wasbeertje. Wat de vogels betreft, was het vrij stil. Erik ontdekte wel de roep van de waterral en de keep.

Topoverleg bij de Heilige Halle (foto Erica de Koning)

veenkoeras met veel veenmos en slangewortel waren gepasseerd, bereikten we een vrij groot meer: de Schweingartensee, een meer van tweeënhalve kilometer lang en drieënhalve meter diep. Vlakbij het meer stonden een paar eeuwenoude eiken met prachtige eikevuurzwammen. Het bos maakte een diepe indruk op ons door de grote variatie aan boomsoorten en prachtige veenkoerasen. Wat de paddestoelen betrof, zagen we niet zoveel soorten. Tussen het veenmos groeide de bleke moeraszwavelkop en enkele andere bijzonderheden waren de grote sponszwam en de koperrode spijkerzwam. Maar achteraf kwam uit de doos van Henriëtte nog een zeldzame inktboleet! Om vier uur vertrokken we, nagenietend van de mooie herfstkleuren van de Amerikaanse eiken en noorse esdoorns, richting Waren en ons pension. We passeerden opvallend veel hoogzits (uitkijktoren voor jagers) en talloze waterputten in de velden. Om kwart over vijf konden we alweer terugkijken op een mooie dag.

Simon Kuitwaard

Nadat iedereen weer terug was van de wandeling, vertrokken we om 14.15 uur richting het bos van Serrahn. Via een smalle, hobbelige bosweg (waarop Jan zei heerlijk te slapen) en een fraaie rit door o.a. het dorpje Goldenbaumer Mühle parkeerden we onze busjes even buiten Carpin. Om kwart voor die konden we weer op pad. Vanwege de nog lange terugweg hadden we ongeveer een uur de tijd om het bos te verkennen. Maar al vrij snel hoorde Erik de kleine bonte specht en nadat we een verrassend mooi

Warnkersee en Rederangsee
Donderdag 16 oktober

Op deze dag hadden we een afspraak in Federow voor een excursie naar een kijkhut om de kraanvogels te zien dalen naar hun slaappleaats aan de Rederangsee. Deze afspraak was van 16.00 tot 19.00 uur. De kosten bedroegen zeven euro per persoon.

De verdere dag, tot vier uur, kon men naar eigen wens invullen. Zo had Leo woensdag al aangegeven een fiets te gaan huren. 's Avonds bracht hij verslag uit: de tocht ging over Waren, Müritzplatz en Federow en hij kwam veel paddestoelen tegen die interessant waren en ook nog het fotograferen waard.

Fred besloot op eigen gelegenheid een meer dan 20 km lange wandeling naar Federow te maken via Waren, waar hij de kerktoren fotografeerde. Onderweg heeft hij de weg gevraagd omdat de kaart niet geheel duidelijk was. Hij kwam als eerste aan. De natuur vond hij prachtig.

Aldert en Jeanette gingen de nog niet gedetermineerde paddestoelen op naam brengen en aan het einde van de middag bleek dat zij hun doelstelling hadden bereikt.

Erik ging met zijn busje samen met Erica en Jos naar de kijkhut aan de Warnkersee, die na hun verslag de ijsvogelhut is gaan heten omdat er een ijsvogel is ontdekt – een nieuwe soort voor deze reis. Door de telescoop zie je hem goed en kun je de blauw-groene kleur uitstekend zien. Jos liep later mee met de wandelgroep en Erica ging met Jan, Ennie, Kitty en Erik van twaalf tot drie uur naar Waren, waar inkopendoen en genietend zitten op een terras aan de Müritzsee de belangrijkste bezigheden waren. Erik kwam met nieuwe vondsten van vogelsoorten.

Weke aderzwam (foto Jos Ketelaar)

Vermiljoenhoutzwam (foto Aldert Gutter)

De wandelgroep bestond uit Simon, Henriëtte, Willemien en Bea. Zij liepen vanaf het pension via wandelpaden naar Federow. Een kaart en de bewegwijzering hielpen bij de route. Eén keer vragen gaf zekerheid dat we de goede weg hadden gevonden. Om drie uur kwamen we in Waren aan en dronken er iets met een heerlijk stuk appelgebak erbij. Onderweg deden we veel waarnemingen van insecten, zoogdieren, vogels en paddestoelen. In de middag scheen de zon heerlijk waardoor de bomen die aan het pad en aan de andere kant van de weide stonden hun herfstkleuren goed lieten zien. Ook viel op dat de bomen aan de overkant vanaf de grond steeds tot op eenzelfde hoogte waren kaalgevreten. Kocienwerk.

De tocht met de gids naar de kraanvogelkijkhut.

Tijdens de wandeling gaf onze gids veel informatie. De zeearend broedt met 19 paren in dit gebied – vier paren in bomen, de anderen op door de mens geplaatste palen. Bij één nest staat een camera, zodat in het informatiegebouw de vogels met hun jongen kunnen worden gevolgd.

De zeearend heeft een vleugelspanwijdte van 1,70 meter en vliegt 7000 km, waarbij ieder dier zijn eigen weg vindt. Zijn voedsel bestaat uit vis, watervogels en aas. Ook worden duiven gegeten. De

zeearend is geen cultuurvolger; men weert in de broedtijd nieuwsgierige mensen en fotografen. In zijn algemeenheid zijn vossen een bedreiging omdat ze resistent zijn voor rabiës.

De kraanvogel is niet alleen in Europa bekend. In Japan bestaat er een papiervouwkunst omheen. De leeftijd die de kraanvogel kan bereiken is maximaal 70 jaar; in het door ons bezochte gebied 20 jaar. In Rügen zoeken de grootste groepen kraanvogels een slaapplek: 12.000 paar. De meeste vertrekken naar Frankrijk en van daaruit naar Spanje of Marokko.

Ten noorden van Berlijn is een plek waar een groep een overwinteringsplaats heeft. De vogels broeden in Meckelenburg – voor Pommeren 200 paar en aan de Müritzsee 60 paar. Alles wat voorhanden is, gebruiken ze voor het nest. Er worden gewoonlijk twee eieren gelegd. Na twee uur staan de jongen op hun poten, twee dagen later kunnen ze “flichen” (=vlieden. Het zijn namelijk nestvlieders). Tijdens de rui zijn de dieren kwetsbaar. De kraanvogel is een alleseter: vogels, maïs en muizen staan op het menu. Midden augustus verzamelen ook de vogels uit Scandinavië zich rond de meren van Meckelenburg om hier vet te worden voor de lange tocht naar Zuid-Europa.

De gids vertelde over de bossen. Dat er zo weinig boomsoorten voorkomen, heeft zijn oorsprong in de ijstijd, daar het in die periode te koud was voor plantengroei. De gebergten op het Europese continent liggen oost-west, waardoor de planten- en boomsoorten veel moeite hebben om over de bergen weer terug te keren naar Noord-Europa. Dit in tegenstelling tot

Noord-Amerika, waar de gebergten een noord-zuidligging hebben, zodat soorten bij hun terugkeer niet werden gehinderd.

Bij aankomst in de vogelhut hebben we ons heel stil gehouden in de hoop dat de vogels vlak bij ons zouden neerdalen. We waren erop voorbereid dat het niet zou gebeuren; de natuur heb je niet in de hand. En inderdaad daalden er geen vogels aan de Rederangsee.

Terwijl de zon onder ging en de hemel prachtig rood kleurde, hoorden we de eerste geluiden van de kraanvogels en zagen we ze aan de westkant van ons voorbijgaan. Nog meer groepen gingen voorbij. Het was bijna donker toen we terugkeerden en laag overvliegende kraanvogels tegen de lichte westhemel konden waarnemen. Steeds werden we door hun kenmerkend geluid op hun langsvliegen geattendeerd.

Bea Wolthuis

Wat we donderdag 16 oktober ook nog zagen:

Bea en ik hadden voor de verslaggeving van deze dag de taken verdeeld: zij de dag, ik de dieren. Maar in haar stukje staan al zoveel dieren, dat er weinig aan valt toe te voegen.

Deze dag liepen wij dus naar Federow. Spectaculair zijn en blijven uiteraard de zeearenden die we ook vandaag weer zagen. Zittend zelfs en dat had ik nog niet meegemaakt. Hun grote massa, bedekt met slordige veren kwam zo wel erg goed uit.

Groepen overtrekkende kolganzen vertelden ons dat het echt kouder was geworden en de overall aanwezige bonte spechten meldden dat er hier veel bomen stonden met lekkere hapjes erin.

Vier reeën staken de weg over en verdwenen in het bos. Overall was de grond omgewoeld door de wroetschijven van de evers. Vooral wegkanten moesten het ontgelden. Bij de vogelkijkhut konden we ook een stukje oever bekijken. Dat zijn prachtgebiedjes voor prenten en hier was de hele zandige oever bedekt met wasbeerprentjes. Daar moet je dus op de loer gaan liggen 's avonds! Wasbeertjes zijn namelijk erg schuw, dus krijg je ze normaal moeilijk te zien. Maar in

Zeearend (foto Erik Eggenkamp)

zo'n hut zit je safe.

Nog een leuke ontdekking was (naast een oorlepelzwam op een dennenkegel) een grotendeels uitgegraven wespennest. Wat stukjes raat lagen erbij maar de wespen vlogen nog af en aan. Prenten in het losse zand wezen op een das als dader. Wat ze eten? Geen honing want die maken wespen niet. Larven?

Een hoornaar vloog ergens aan de bosrand rond. In de buurt lagen een krans van aquamarijn gekleurde veertjes: de trieste resten van wat vroeger vermoedelijk een vrolijk grasparkietje was. We hoorden dat zoiets ook in Müritz was gezien, alleen vloog het daar nog. Sporen van het dierenbevrijdingsfront?

En terwijl we 's avonds allemaal in de kijkhut zaten te vernikkelen, wachtend op de kranen die maar niet wilden komen, vloog daar ineens, erg vroeg en dus onverwacht een mooie grote, kastanjebruine vleermuis. En de batdetector niet aan gezet! Het zal wel een rosse vleermuis zijn geweest. En toen ik in de verwachting van nog meer rosse vleermuizen mijn vleermuisapparaatje op een lage frequentie had staan, vloog er een kleintje over. Nog net even te horen dat het hier de kleine dwergvleermuis betrof. Nog één kleintje vloog er voorbij, een gewone dwergvleermuis, en dat allemaal op ooghoogte voor onze kijkhut in de bosrand, laag over de rietkraag. En zo onverwacht! Op de terugweg hoorde verraadde de batdetector ook nog een gewone en een ruige dwergvleermuis. Toe maar! Dat was een mooie avond voor mij! Er is méér moois op aarde dan invallende kranen! Trouwens die kranen, die lieten zich goed zien en horen op de teugweg. Hadden zij op ons vertrek zitten wachten, of waren wij te vroeg vertrokken???

Henriëtte van der Loo

Zoi! Da's een ruigel (foto Dr. E. Grimberger)

De visvijvers bij Boeker Mühle
Vrijdag, 17 oktober

Na een betrekkelijk korte nacht – gisteravond was de laatste avond voor onze activiteiten in het “zwamlokaal” – bleken naast Jan ook Erica, Kitty, Bea, Henriëtte, Willemien en Simon voor de pre-ontbijt wandeling met Erik klaar te staan. Klaar voor de vogelwaarnemingen. Geen vogelgeluid ontgaat Erik. Maar voor “gewone” natuurbeleving is natuurlijk ook genoeg ruimte. En hoe! Met rond acht uur een prachtige zonsopgang, de roodkleurende horizon, steeds lichter wordende lucht en de thermometer op -3 graden Celcius; de koeien en stieren steken net boven de grondmist uit. Heerlijk die heldere, frisse lucht waar deze streek zich voorzichtig mee profileert. Kolganzen trekken over; de stammen van de dennen krijgen hun typerende en langzamerhand vertrouwde rode gloed, zodra het zonlicht hen bereikt.

De kleine vogeltjes zijn menigeen van ons te snel af, maar gelukkig maakt de grote bonte specht het ons gemakkelijker.

Na het ruim gesorteerde ontbijt en het maken van een lunchpakket staan we weer om half tien klaar bij de busjes. Alleen Rieuwert moet vandaag helaas toch zijn actieradius beperkt houden. Opnieuw helderblauw en schitterend weer! Voor het instappen blijken we eerst nog even snel te moeten kiezen voor het busje met vogelaars of het busje met paddelaars, maar gezien de plannen is dat wel zo efficiënt. Gezamenlijk rijden we richting Röbel, in de hoop op de akkers een herkansing te krijgen voor de kraanvogels. Eriks opdracht luidt dan ook scherp op te letten. Maar eerst kijken we ge-

woon lekker naar buiten en genieten van het prachtige oost-duitse herfstlandschap. Met af en toe reeën en vogelpassanten... of zijn wij de passanten?

Het valt op dat de herfstkleuren de afgelopen dagen voller zijn geworden. Waarschijnlijk komt dat ook door de nachtvorst. De huizen zien er over het algemeen goed uit, de flats zijn opgeknapt. Eén flat viel op door al zijn waslijnen op het grasveld erachter en natuurlijk de aparte rij garages. Voorbij Röbel en net voor Vipperow (rond 10.30 uur) zien we plotseling kraanvogels! Bij elkaar ongeveer achttien volwassen dieren en jongen. Fouragerend.

Typisch familietafereel: adulte kraanvogels met hun jong (foto C. von Treuenfels)

We parkeren op een zijweg van waaruit de vogels goed waarneembaar zijn met perfect licht. De twee telescopen halen het tafereel nog dichterbij. Dat ook nog eens wordt verrijkt met vier grauwe ganzen. Ze vliegen ook in wolken over met als toegift nog een buizerd.

Rond elf uur rijden we voldaan verder richting Boek. Een kwartier later, in Boekermühle, scheiden de groepen zich om later weer samen te komen op een terras. Al op de parkeerplek zien we een geelgors, en op een dak weer een witte kwikstaart. In de eerste observatiehut van de Fischteich een doodaars, een smient, een reiger en een krakeend gezien. Er blijkt vlak naast de eerste nog een tweede hut te staan. Volgens Eriks geëigende humor één voor mannen en één voor vrouwen. In één hut hangt een bord met wat in dit gebied te verwachten valt.

Terug in de buitenlucht kunnen we ons weer in de zon warmen, want koud word je daarbinnen wel! Onderweg drie zeearenden in de lucht. Rond 13.00 uur lunch in de zon en niet teveel in de frisse herfstwind vanwege het open en ruige gebied. Een lijnbus met aanhangwagen voor fietsers passeert. Erik verkent de mogelijkheid om bij de tweede Fischteich te komen. Dat zit er niet in. Hij komt wel enthousiast terug met zijn schreeuwarendwaarneming. Hij moet het écht zijn! Na nog even alle ins en outs in het boekje gecheckt te hebben. Met dank aan de raaf, wiens geluid hem die kant deed opkijken. De raaf (bijna de helft kleiner!) viel de schreeuwarend lastig! Verder zagen we ook nog een klapekster en een blauwe kiekendief bij de Fischteich.

Na al dit moois weer op stap. Jan en Erica nemen de korte route en zien de blauwe kiekendief nu met z'n tweeën. De rest kan zich uitleven in een voortvarende pas. We kiezen voor het terras van hotel Müritzpark, want het terras van het infocentrum 'Nationaal Park' ligt in de schaduw. Erik trakteert de groep ter ere van de lijst met maar liefst 101 vogelsoorten, waaronder de schreeuw-

arend. De groep, die tijdens de vorige reis naar Müritzsee ook nog een dag aan de oostzeekust was geweest, had in totaal 99 soorten gezien. Een prima verbetering die wel een gebakje waard was!

Roodbruine botercallybia (foto Aldert Gutter)

vlinders kunnen nu elk moment gaan onderduiken, en dat maakt deze waarneming extra leuk. Om 16.00 uur naar huis. We laten de passerende reeën, overvliegende ganzen en kraanvogels voor wat ze zijn. Zelfs de nog enkele kraanvogel op de oude plek... Dat bleek dus ook de enige plek voor onze kraanvogelwaarnemingen in het veld.

In de auto noemde Jos goudvinken, atalanta, kleine vos, houtwesp, twee libellen en een rups. Jeanette vertelde over haar mossen. Die gaan juist in deze tijd "leven". Ze drogen niet zo snel uit. Met meer vocht gaan ze open en worden steeds mooier. Dan wordt het weer warmer en komen de bladeren. Zij heeft deze reis een aardige (korst)mossenlijst gemaakt.

Henriëtte memoreert nog de leuke ochtendwandeling waar je "deel uitmaakt van de overgang van de nacht naar de dag". Het licht is onvergelykbaar. Het licht, de sfeer, en het late burlen van de herten maken het tot een prachtige ervaring.

We passeren een trabantje, dat ons aller belangstelling trekt. Zo is onderweg de evaluatie snel gedaan en zorgen we ervoor om 17.00 uur terug te zijn.

Terug thuis blijken de koeien te zijn verweid. Onze feestelijke barbecue-maaltijd vindt gewoon in de warmte, dus binnen plaats met een glaasje wijn, door Erik geserveerd. Op tafel staan diverse soorten salades en buiten wordt het vlees voor ons geroosterd. Erik brengt een toast uit op onze vele en waardevolle waarnemingen. Hij zegt dat we morgen naar "een lieflijk landje aan de Noordzee" zullen vertrekken en wil vóór het ontbijt om zeven uur laden en om acht uur vertrekken. Bea offreert de beide heren namens de groep een kleine geste. Aldert spreekt Erik toe en geeft hem een paddestoelenkaartspel, om zijn geringe paddestoelenkennis wat op te krikken. Ook Erik spreekt zijn maat toe. Ze zijn goed aan elkaar gewaagd.

De groep die vandaag met Aldert mee was, is ook tevreden. Ze hebben hooguit twee kilometer gelopen vanaf de parkeerplaats in Boek. En opnieuw deden deze zij vandaag nieuwe paddestoelenwaarnemingen: de lijst werd maar liefst met zeventien nieuwe soorten uitgebreid! De laatste daarvan was met vele, forse vruchtlichamen aanwezig op de houtsnippers in het plantsoen tegenover ons terras: de Blauwplaatstropharia (*Psiilocybe rugosoannulata*) werd nummer 269 op de totaallijst van paddestoelenwaarnemingen! Aldert, Leo en Jos hebben bovendien vele foto's kunnen maken. Leo zag ook nog vlinders, onder andere een vrouwtje citroenvlinder. De

Uuh..... een paddestoel! Grapje... 't is natuurlijk een prachtmycena. dat zie je zo! (foto Aldert Gutter)

Een vogelaar en zijn telescoop zoals het hoort: onafscheidenlijk (foto Erica de Koning)

Erica zegt dat hun eerste ervaring met een KNNV-reis naar meer smaakt en met dank aan de kundigheid en humor en stijl van de reisleiders en de gezellige en flexibele groep. Jan bleek de enige te zijn die zich uitsluitend richtte op de vogels en hij genoot in volle teugen, waarbij zijn telescoop soms zwaar was, maar wel dát extra's aan de waarneming gaf, dat het gesjouw de moeite waard maakte.

Rieuwert heeft zich vermaakt en somt zijn waarnemingen op: veel overvliegende ganzen, raven en kraanvogels. Hij zag doolhofzwammen, paarshartrechttertjes en 'onze koeien' als "een kudde gnoes" trekken, ontdekte slaap-

plaatsen van herten én een kleine vuurvlinder.

Na het tafelen tot slot nog een laatste keer "lijsten". Toegezegd wordt ook een lijstje van vlinders en insecten (Leo) en een stukje over zoogdieren (Henriëtte). Erik schrijft het gastenboek nog in en belooft een warme pleidooi te houden voor dit pension "Zur Fledermaus", zodat het waardevolle ecotoerisme behouden mag blijven. Dit is, gezien de huidige organisatorisch onzekere situatie, zeker van belang.¹

Deze dag is ten einde, mét kraanvogels en schreeuwarend!

Erica de Koning

De terugreis
Zaterdag 18 oktober

Het is al weer zaterdag en dus staat de reis naar huis voor de deur. Bijna iedereen was vroeg uit de veren om zijn of haar bagage bij de busjes te zetten, zodat er snel nauwkeurig ingepakt kon worden. Ook nu was het ontbijt uitgebreid en goed verzorgd en wederom was niets teveel gevraagd aan de uitbaters van pension "Zur Fledermaus".

Om acht uur vertrokken we, na eerst voor de tweede keer de ruiten te hebben ontdaan van ijs. Wel lastig, maar het weer was wederom prachtig: vorst en wat mist, waardoor het dus weer genieten was van een mooie zonsopkomst.

We waren nog maar kort onderweg of de eerste kraanvogel werd alweer ontdekt door Erika. Dit naast alle ganzen en buizerds, soms wel vier op één weiland.

Al snel werd de grote weg bereikt. Maar het hield maar niet: de vele reeën. Leo heeft ze geteld en tot aan de eerste stop, na ongeveer twee uur rijden, waren het er 21 en bij de tweede stop stond de stand op 43 bij elkaar.

Bij de eerste stop werden er al direct naast de bus huismussen gescoord, deze waren absoluut niet schuw. Na de koffie ging de reis voorspoedig en met grote snelheid door tot aan de grens waar de meesten van ons wat hartigs namen. Rond drie uur waren we al in Deventer waar we gebroederlijk afscheid van elkaar namen. Het was een zeer prettige week geweest in een gebied wat de moeite loont om nog eens terug te komen.

¹ Inmiddels is vernomen dat de vergunning van pension "Zur Fledermaus" door de Duitse autoriteiten in ieder geval voor een jaar is verlengd.

Rond vier uur waren we weer in Utrecht, waar ook ik afscheid nam van de groep en waar we ons in de grote mensen menigte stortten, want wat is het hier dan druk na zo'n weekje struinen in het bos!

Jos Ketelaar

Epiloog door een paddoloog

Terugdenken aan het reisgezelschap, zoals het clubje KNNV-ers, waarmee Erik en ik een week lang door de landschappen en natuurterreinen rond Müritz trokken, nu in mijn herinnering heeft postgevat, is nog steeds een waar genoegen. Oké, het blijft voor een zwammoloog natuurlijk moeilijk verteerbaar dat er onderweg gestopt wordt voor overvliegende vage vlekken die ondanks ontbreken van enig verificerbaar herkenningspunt direct 'Zwarte wauw' of 'Schreeuwend' worden genoemd en ook is het soms slikken als ineens de helft van de groep vermeende paddestoelenliefhebbers uit het zicht verdwijnt omdat men rijkhalsend de hemel inturend het hoofd verliest en hollend een groep

kraanvogels naar het zuiden volgt, maar gemiddeld genomen kan ik mij toch verheugen deel te hebben uitgemaakt van een bijzondere groep mensen, waarin warmte en humor de boventoon voerden. Misschien was men zich ervan bewust dat je je chauffeur in ere moet houden (een mogelijke verklaring waarom de groep zo probleemloos alle voorstellen van Erik en mij omarmden of waarom wij, als wij maar kuchten, meteen in de algemene belangstelling stonden?), maar ik houd mijzelf graag voor dat er sprake was van een hechte gemeenschapszin, die duidelijk in het teken stond van een grote belangstelling voor de natuur en een kennelijk gemeenschappelijke behoefte alle belevingen met elkaar te delen. Geen onprettige omstandigheid als je een week lang van huis en haard gescheiden bent en geen andere taak hebt dan een negenpersoons busje veilig van Nederland naar een ver oord en terug te brengen en bovendien tussendoor buiten het slapen om (dat mocht ik in m'n eentje doen!) de hele dag en avond door naar paddestoelnamen en zwamverhalen hongerende mensen om je heen hebt. Gelukkig waren de late avondurtjes voorbestemd aan mijn enthousiaste volgelingen Jeanette en mijzelf, omdat velen meenden meer slaap nodig te hebben dan wij, welk beeld sommigen weer onwaarschijnlijk maakten door in onchristelijke vroege vogels te gaan kijken, omdat die overdag weer weg zouden zijn. Ongelooflijk natuurlijk, zo iets maak je bij paddestoelen gelukkig nimmer mee!

Een grote proeve van bekwaamheid viel Erik en mij ten deel op donderdag, waarop wij onder begeleiding van een bekwame gids eindelijk de vogelhut zouden mogen bezoeken om het natuurverschijnsel bij uitstek te bewonderen: het in de ondergaande zon naar de nachtrustplaats terugkeren der kraanvogels. Om goed voorbereid te kunnen zijn op deze attractie lieten wij deze dag over aan de vrije invulling door onze Reisgenoten. Hieruit ontstond zo'n divers programma dat Erik en ik een complete dienstregeling moesten ontwerpen om iedereen op de juiste tijd op de juiste plek op te pikken, hetgeen bovendien grote onzekerheden met zich meebracht, daar enkelingen kozen voor

Laag-bij-de-grondse activiteiten van een paddoloog (foto Erica de Koning)

tweede maal dat ik werd overgeleverd aan een clubje reislustige KNNV-ers in het buitenland, maar wat ik wederom leerde was hoe gezellig het is om eensgezind met een groepje overigens zeer diverse mensen een week op pad te gaan en samen heerlijke avonturen te beleven, zowel in het vrije veld als aan tafel of in de gezamenlijke studieruimte. Humor, gezelligheid en natuurbeleving beperkten zich bovendien zelfs niet daartoe, maar gingen door tot in de auto: met 160 km per uur werden reeën geteld en zilvereigers en buizerden waargenomen; tijdens de stops vond men Champignons en Blauwplaatstropharia's. Een geweldige ervaring die mij moed geeft met dit soort reises door te gaan. Aan alle Reisgenoten en in het bijzonder natuurlijk ook aan Erik roep ik daarom: bedankt voor dit heerlijke weekje Duitsland!

Aldert Gutter

DIT REISVERSLAG WORDT U AANGEBODEN DOOR:

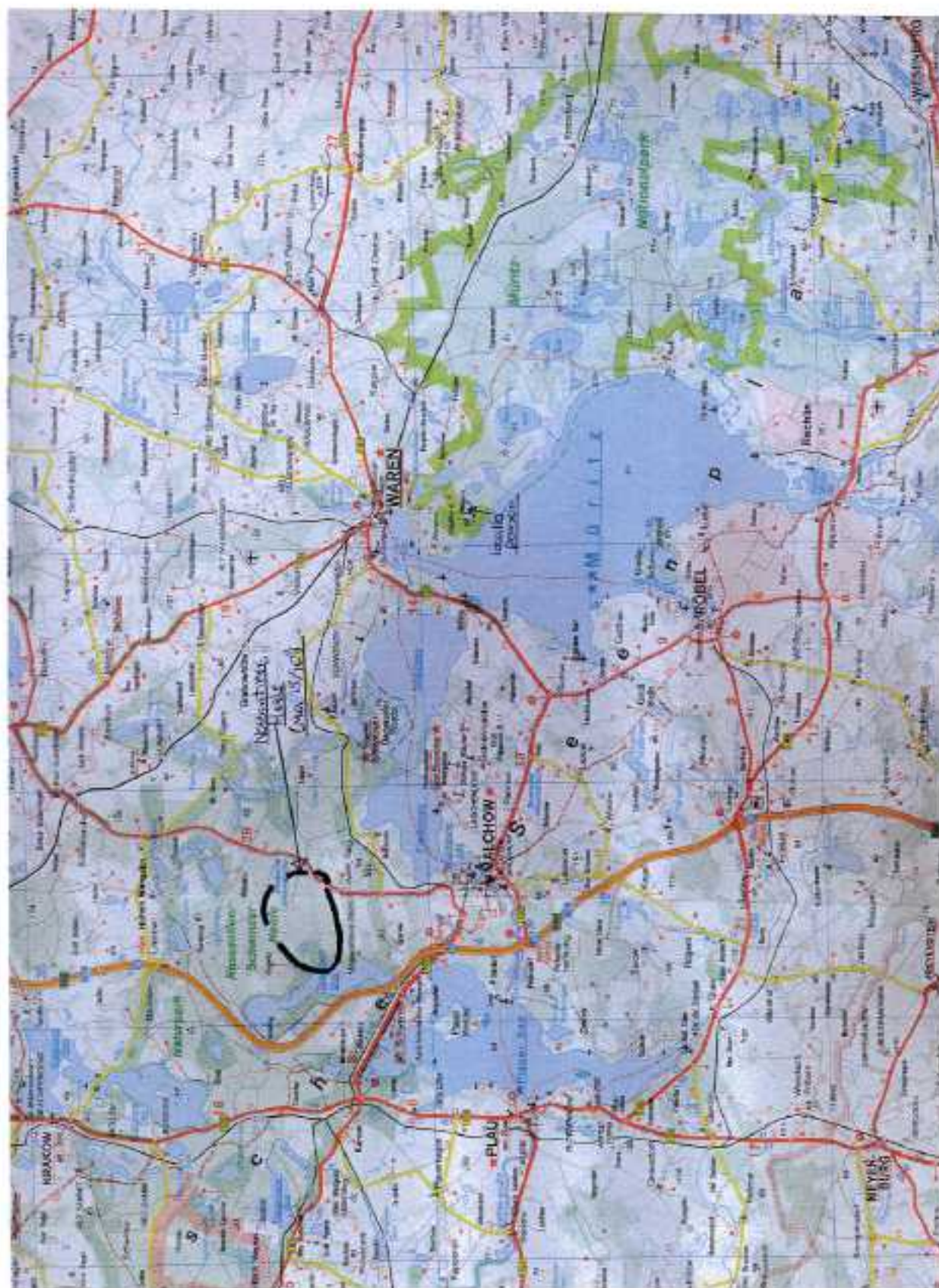
een zelfverkozen voet-
dan wel fietstocht en je
als reisleider altijd maar
weer moet afwachten of
men zonder jouw zorg-
zame bekommering
zelf de weg zal vin-
den... Maar het was
niet de eerste en even-
min de laatste keer dat
men liet zien zijn man-
netje te kunnen staan!
Keurig op tijd, sommi-
gen zelfs vroeg genoeg
om alle soorten taart in
het boerderijtheehuis te
kunnen keuren, was de
groep die dag weer
compleet.

Het was voor mij,
evenals voor Erik, de

Kaart omgeving Teufelsbruch

Kaart Nossentiner Heide

Kaart Vipperow & Boeker Mühle

BIJLAGE I: LIJST VAN WAARGENOMEN MOSSEN EN KORSTMOSSEN

<i>Bladmossen</i>	
<i>Atrichium undulatum</i>	Groot rimpelmos
<i>Aulacomnium androgynum</i>	Gewoon knopjesmos
<i>Brachythecium rutabulum</i>	Gewoon dikkopmos
<i>Bryum capillare</i>	Gedraaid knikmos
<i>Ceratodon purpureus</i>	Purpersteeltje
<i>Dicranella heteromalla</i>	Pluisjesmos
<i>Dicranoweisia cirrata</i>	Gewoon sikkelsterretje
<i>Dicranum polysetum</i>	Gerimpeld gaffeltandmos
<i>Dicranum scoparium</i>	Gewoon gaffeltandmos
<i>Eurynchium praelongum</i>	Fijn laddermos
<i>Grimmia spec.</i>	Muisjesmos
<i>Hypnum jutlandicum</i>	Heideklauwtjesmos
<i>Leucobryum glaucum</i>	Kussentjesmos
<i>Mnium hornum</i>	Gewoon sterrenmos
<i>Orthodontium lineare</i>	Geelsteeltje
<i>Orthotrichum affine</i>	Gewone haarmuts
<i>Orthotrichum anomalum</i>	Gesteelde haarmuts
<i>Plagiomnium affine</i>	Rondbladig boogsterrenmos
<i>Plagiomnium undulatum</i>	Gerimpeld boogsterrenmos
<i>Pleurozium schreberi</i>	Bronsmos
<i>Polytrichum commune</i>	Gewoon haarmos
<i>Polytrichum formosum</i>	Fraai haarmos
<i>Polytrichum piliferum</i>	Ruig haarmos
<i>Pseudoscleropodium purum</i>	Groot laddermos
<i>Rhyngostegium confertum</i>	Boomsnavelmos
<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	Gewoon haakmos
<i>Sphagnum fimbriatum</i>	Gewimperd veenmos
<i>Sphagnum squarrosum</i>	Haak-veenmos

Heideklauwtjesmos (foto J.W. Wertwijn)

<i>Levermossen</i>	
<i>Lophocolea bidentata</i>	<i>Gewoon kantmos</i>
<i>Lophocolea heterophylla</i>	<i>Gedrongen kantmos</i>
<i>Ptilium pulcherrinum</i>	<i>Boom-franjemos</i>
<i>Korstmossen</i>	
<i>Buellia punctata</i>	<i>Vliegenstrontjesmos</i>
<i>Chaenotheca ferruginea</i>	<i>Roestbruin schorssteeltje</i>
<i>Cladina arbuscula</i>	<i>Gebogen rendiermos</i>
<i>Cladonia coniocrea</i>	<i>Smal bekermos</i>
<i>Cladonia digitata</i>	
<i>Cladonia fimbriata</i>	<i>Kopjes-bekermos</i>
<i>Cladonia furcata</i>	<i>Gevorkt heidestaartje</i>
<i>Cladonia gracilis</i>	<i>Bruin bekermos</i>
<i>Cladonia pleurita</i>	
<i>Cladonia pyxidata</i>	
<i>Cladonia ramulosa</i>	
<i>Cladonia squamosa</i>	
<i>Cladonia stellaris</i>	
<i>Cladonia subulata</i>	
<i>Evernia prunastri</i>	<i>Eikenmos</i>
<i>Hypogymnia physodes</i>	<i>Gewoon schorsmos</i>
<i>Hypogymnia tubulosa</i>	<i>Witkopschorsmos</i>
<i>Parmelia glabratula</i>	
<i>Parmelia sulcata</i>	<i>Gewoon schildmos</i>
<i>Physcia tenella</i>	<i>Fijn kroesmos</i>
<i>Platismatia glauca</i>	<i>Groot boerenkoolmos</i>
<i>Pseudevernia furfuracea</i>	<i>Purper geweimos</i>
<i>Ramalina farinacea</i>	<i>Melig takmos</i>
<i>Rinodina genarii</i>	
<i>Usnea spec.</i>	<i>Baardmos</i>
<i>Xanthoria candelaria</i>	<i>Kroezig dooiermos</i>
<i>Xanthoria parietina</i>	<i>Groot dooiermos</i>

Groot dooiermos (foto J.W. Wertwijn)

BIJLAGE II: LIJST VAN WAARGENOMEN PADDESTOELEN

Excursiegebied		1	2	3	4	5	6	7	8
Aantal genoteerde taxa:	269	62	8	82	119	107	46	16	73
Wetenschappelijke naam [1]	Nederlandse naam [1]								
1. <i>Aleuria aurantia</i>	Grote oranje bekerzwam	x				x			
2. <i>Amanita citrina</i> var. <i>alba</i>	Gele knolamaniet			x					
3. <i>Amanita citrina</i> var. <i>citrina</i>	Gele knolamaniet	x		x	x	x			x
4. <i>Amanita fulva</i>	Roodbruine slanka amaniet			x	x		x		
5. <i>Amanita gemmata</i>	Narcisamaniet				x				
6. <i>Amanita muscaria</i>	Vliegenzwam			x	x	x	x		x
7. <i>Amanita pantherina</i>	Panteramaniet	x		x					
8. <i>Amanita phalloides</i>	Groene knolamaniet							b	x
9. <i>Amanita porphyria</i>	Porfleramaniet			x					
10. <i>Amanita rubescens</i>	Parelamaniet	x		x		x			x
11. <i>Antrodia ramentacea</i>	Opkullende strookzwam	x							
12. <i>Antrodia serialis</i>	Kurkstrookzwam					x			
13. <i>Armillaria lutea</i> s.l.	Knolhoningzwam					x	x		
14. <i>Armillaria ostoyae</i>	Sombere honingzwam			x		x	x		x
15. <i>Ascocoryne sarcoides</i> s.l.	Paarse knoopzwam				x	x			
16. <i>Athelia arachnoidea</i>	Tweesporig vilesje				x				
17. <i>Auriscalpium vulgare</i>	Oorlepelzwam			x	x			c	
18. <i>Baeospora myosura</i>	Muizestaartzwam	x		x					
19. <i>Bisporella citrina</i>	Geel schijfzwammetje				x		x		
20. <i>Bjerkandera adusta</i>	Grijze gaatjeszwam								x
21. <i>Boletus badius</i>	Kastanjeboleet	x		x	x		x		
22. <i>Boletus chrysenteron</i>	Roodsteelfluweelboleet	x			x		x		
23. <i>Boletus edulis</i>	Gewoon eekhoorntjesbrood				x				
24. <i>Boletus eruthropus</i>	Gewone heksenboleet					x			
25. <i>Boletus porosporus</i>	Sombere fluweelboleet			x					
26. <i>Boletus pulverulentus</i>	Inktboleet						x		
27. <i>Bovista plumbea</i>	Loodgrijze bovist			x					
28. <i>Bulgaria inquinans</i>	Zwarte knoopzwam					x			
29. <i>Calocera cornea</i>	Geel hoornkje	x							
30. <i>Calocera viscosa</i>	Kleverig koraalzwammetje						x		
31. <i>Calocybe carnea</i>	Roze pronkridder								x
32. <i>Calvatia excipuliformis</i>	Ploivoetstulifzwam	x			x				
33. <i>Cerocortium confluens</i>	Ziekenhuisboomkorst								x
34. <i>Chalciporus piperatus</i>	Peperboleet			x					
35. <i>Chondrostereum purpureum</i>	Paarse kortszwam					x			x
36. <i>Chroogomphus rutilus</i>	Kopperode spijkerzwam						x		
37. <i>Clitocybe albofragrans</i>	Witte anijstrechterzwam	x							x
38. <i>Clitocybe amarescens</i>	Mesttrechterzwam			x					
39. <i>Clitocybe candicans</i>	Kleine bostrechterzwam				x				
40. <i>Clitocybe clavipes</i>	Knotsvoettrechterzwam			x	x				
41. <i>Clitocybe fragrans</i>	Slanke anijstrechterzwam				x				x
42. <i>Clitocybe metachroa</i>	Tweekleurige trechterzwam				x				
43. <i>Clitocybe nebularis</i>	Nevelzwam				x	x	x		x
44. <i>Clitocybe odora</i>	Groene anijstrechterzwam				x			c	
45. <i>Clitocybe rivulosa</i>	Giftige weidetrechterzwam			x					
46. <i>Clitocybe vibecina</i>	Gestreepte trechterzwam	x		x	x				x
47. <i>Collybia butyracea</i> var. <i>asema</i>	Gewone botercollybia	x		x	x	x	x		x

48.	<i>Collybia butyracea</i> var. <i>butyracea</i>	Roodbruine botercollybia			x	x				
49.	<i>Collybia cookei</i>	Okerknolcollybia			x					x
50.	<i>Collybia dryophila</i> s.l.	Eikebladzwammetje				x				
51.	<i>Collybia maculata</i>	Roestvlekkenzwam	x		x	x	x			x
52.	<i>Collybia peronata</i>	Scherpe collybia				x				
53.	<i>Collybia tuberosa</i>	Purperknolcollybia	x							
54.	<i>Coniophora arida</i>	Dunne kelderzwam	x		x	x				x
55.	<i>Coprinus atramentarius</i>	Grote kale inktzwam		x			x			
56.	<i>Coprinus disseminatus</i>	Zwerminkzwam		x						
57.	<i>Coprinus lagopus</i>	Hazepoolje						x		
58.	<i>Coprinus micaceus</i> s.l.	Glimmerinkzwam					x		c	x
59.	<i>Coprinus xanthothrix</i>	Kleine viiltinkzwam				x	x			
60.	<i>Cortinarius delibutus</i>	Okergele gordijnzwam								x
61.	<i>Cortinarius paleaceus</i>	Gewone pelargoniumgordijnzwam	x			x				x
62.	<i>Cortinarius semisanguineus</i>	Pagemantel			x					
63.	<i>Cortinarius triumphans</i>	Prachtgordijnzwam					x			
64.	<i>Crepidotus calolepis</i> (Fr.) P. Karst. [6]	"Geschubd oorzwammetje"					x			
65.	<i>Crepidotus cesatii</i>	Rondsporig oorzwammetje						x		
66.	<i>Crepidotus mollis</i>	Week oorzwammetje					x			x
67.	<i>Crucibulum crucibuliforme</i>	Geel nestzwammetje			x					
68.	<i>Cyathus striatus</i>	Gestreept nestzwammetje						x		
69.	<i>Cystoderma amianthinum</i>	Okergele korrelhoed			x	x				
70.	<i>Cystolepiota seminuda</i>	Kleine poederparasol					x			
71.	<i>Dacrymyces stillatus</i> s.l.	Oranje druppelzwam	x		x	x	x	x		
72.	<i>Daedalea quercina</i>	Doolhofzwam	x			x				
73.	<i>Daedaleopsis confragosa</i>	Roodporiehoutzwam				x		x		x
74.	<i>Datronia mollis</i>	Wijdporiekurkzwam					x			
75.	<i>Diatrype disciformis</i>	Hoekig schorsschijfje						x		
76.	<i>Diatrypella favacea</i>	Berkeschorsschijfje	x			x		x		x
77.	<i>Diatrypella quercina</i>	Eikeschorsschijfje					x			
78.	<i>Entoloma sericeum</i> var. <i>sericeum</i>	Bruine satijnzwam			x					
79.	<i>Eutypa spinosa</i>	Stekelige korstkoegelzwam						x		
80.	<i>Exidia plana</i>	Zwarte trilzwam						x		x
81.	<i>Exidia thuretiana</i>	Stijfselzwam					x			
82.	<i>Fistulina hepatica</i>	Biefstukzwam					x			
83.	<i>Fomes fomentarius</i>	Tonderzwam	x			x	x	x		x
84.	<i>Fomitopsis pinicola</i>	Roodgerande houtzwam	x					x	x	
85.	<i>Galerina hypnorum</i>	Geelbruin mosklokje					x			
86.	<i>Galerina laevis</i>	Grasmosklokje			x					
87.	<i>Galerina miniophila</i>	Vaal mosklokje			x	x				x
88.	<i>Ganoderma australe</i>	Dikrandtonderzwam		x		x	x			x
89.	<i>Ganoderma lipsiense</i>	Platte tonderzwam		x				x		x
90.	<i>Gloeophyllum sepiarium</i>	Geelbruine plaatjeshoutzwam					x		x	
91.	<i>Gymnopilus penetrans</i> (Fr.:Fr.) Murr. [2]	Dennevlamhoed	x		x	x				x
92.	<i>Gymnopilus picreus</i> (Pers.:Fr.) Karst. [2]	"Roodbruine vlamhoed"	x							
93.	<i>Gymnopilus sapineus</i> (Fr.) Mre. [2]	Dennevlamhoed (met schubjes)					x	x		
94.	<i>Hebeloma crustuliniforme</i>	Radijsvaalhoed	x		x			x		
95.	<i>Hebeloma mesophaeum</i>	Tweekleurige vaalhoed			x			x		
96.	<i>Helvella crispa</i>	Witte kluitzwam						x		
97.	<i>Hericium coraloides</i>	Kammetjesstekelzwam						x		

98.	<i>Hencium erinaceus</i>	Pruikzwam					x			
99.	<i>Heterobasidium annosum</i>	Dennemoorder				x				
100.	<i>Hohenbuehelia fluxilis</i>	Harige harpoenzwam					x			
101.	<i>Hygrophoropsis aurantiaca f. aurantiaca</i>	Valse hanekam	x		x	x	x			x
102.	<i>Hygrophorus eburneus</i>	Ivoorzwam					x			
103.	<i>Hymenoscyphus calyculus</i>	Geel houtvlieskelkje					x			
104.	<i>Hymenoscyphus lutescens</i>	Kegelschubvliesje				x				
105.	<i>Hypholoma - Psilocybe</i>									
106.	<i>Hypoxylon fragiforme</i>	Roestbruine kogelzwam					x			
107.	<i>Inocybe rimosa</i>	Geelbruine spleetvezelkop					x			
108.	<i>Inonotus nodulosus</i>	Beukeweerschijnzwam					x			
109.	<i>Inonotus obliquus imperfect</i>	Berkeweerschijnzwam				x		x		x
110.	<i>Inonotus radiatus</i>	Elzeweerschijnzwam				x		x		
111.	<i>Ischnoderma benzoinum</i>	Teervlekkenzwam			x	x				
112.	<i>Kuehneromyces - Phollota</i>									
113.	<i>Laccaria amethystina</i>	Amethystzwam	x			x	x			
114.	<i>Laccaria laccata</i>	Gewone fopzwam					x			
115.	<i>Laccaria proxima</i>	Schubbige fopzwam	x		x		x	x		x
116.	<i>Lacrymaria lacrymabunda</i>	Tranende franjehoed		x						
117.	<i>Lactarius blennius</i>	Grijsgroene melkzwam				x	x			
118.	<i>Lactarius chrysorrheus</i>	Zwavelmelkzwam								c
119.	<i>Lactarius hepaticus</i>	Levermelkzwam			x					
120.	<i>Lactarius piperatus</i>	Gepeperde melkzwam					x			
121.	<i>Lactarius pubescens</i>	Donzige melkzwam		x						
122.	<i>Lactarius quietus</i>	Kaneelkleurige melkzwam	x			x		x		x
123.	<i>Lactarius rufus</i>	Rossige melkzwam			x	x				a
124.	<i>Lactarius subdulcis</i>	Blitterzoete melkzwam				x	x	x		
125.	<i>Lactarius theiogalus</i>	Rimpelende melkzwam				x		x		x
126.	<i>Lactarius torminosus</i>	Baardige melkzwam			x		x			x
127.	<i>Laetiporus sulphureus</i>	Zwavelzwam		x		x				b,c
128.	<i>Lenzites betulinus</i>	Fopelfenbankje								x
129.	<i>Leocarpus fragilis</i>	Glanzend druivenpitje [5]	x							
130.	<i>Lepiota aspera</i>	Spitsschubbige parasolzwam					x			
131.	<i>Lepiota cristata</i>	Stinkparasolzwam					x			
132.	<i>Lepista flaccida</i>	Roodbruine schijnridderzwam				x	x	x		
133.	<i>Leucogyrophana romellii</i>	Weke aderzwam	x			x	x	x		
134.	<i>Lycogala epidendrum</i>	Gewone boomwrat [5]			x		x			
135.	<i>Lycoperdon foetidum</i>	Zwartwordende stuifzwam			x					
136.	<i>Lycoperdon lividum</i>	Melige stuifzwam	x		x					
137.	<i>Lycoperdon perlatum</i>	Parelstuifzwam	x			x	x	x		
138.	<i>Lycoperdon pyriforme</i>	Peervormige stuifzwam					x			
139.	<i>Macrolepiota excoriata</i>	Rafelige parasolzwam	x							
140.	<i>Macrolepiota procera</i>	Grote parasolzwam	x		x	x	x	x		x
141.	<i>Marasmiellus vaillantii</i>	Halmruiterdje	x							
142.	<i>Marasmius alliaceus (Jacq.:Fr.) Fr. [3]</i>	"Stijfelige knoflooktaailing"					x			
143.	<i>Marasmius androsaceus</i>	Paardehaartaailing			x	x				
144.	<i>Marasmius epiphyllus</i>	Witte taailing				x				x
145.	<i>Marasmius oreades</i>	Weidekringzwam	x		x					b
146.	<i>Marasmius scorodanius</i>	kale knoflooktaailing	x							
147.	<i>Megacollybia platyphylla</i>	Breedplaatstreephoed				x	x	x		
148.	<i>Melanoleuca humilis</i>	Vloksteelveldridderzwam				x				
149.	<i>Melanoleuca polioleuca</i>	Zwartwitte veldridderzwam	x				x			
150.	<i>Meripilus giganteus</i>	Reuzenzwam					x			
151.	<i>Merismodes anomala</i>	Breedsporig hangkommetje			x					

203.	<i>Postia - Oligoporus</i>									
204.	<i>Psathyrella candolleana</i>	Bleke franjehoed				x				x
205.	<i>Psathyrella corrugis s.l.</i>	Sierlijke franjehoed				x	x			
206.	<i>Psathyrella piluliformis</i>	Witsteelfranjehoed						x		
207.	<i>Psilocybe caerulea</i>	Valse kopergroenzwam				x	x			x
208.	<i>Psilocybe coronilla</i>	Okergele stropharia	x			x				
209.	<i>Psilocybe elongata</i>	Bleke moeraszwavelkop							x	
210.	<i>Psilocybe fasciculare</i>	Gewone zwavelkop	x			x	x	x	x	x
211.	<i>Psilocybe inquilina var. crobula</i>	Franjekaalkopje				x				
212.	<i>Psilocybe montana</i>	Zandkaalkopje				x				
213.	<i>Psilocybe rugosoannulata</i>	Blauwplaatstropharia								a
214.	<i>Psilocybe squamosa</i>	Geschubde stropharia							x	
215.	<i>Psilocybe sublateralis</i>	Rode zwavelkop	x						x	
216.	<i>Psilocybe capnoides</i>	Dennezwavelkop				x	x			
217.	<i>Pycnoporus cinnabarinus</i>	Vermiljoenhoutzwam				x	x			
218.	<i>Rhodocollybia - Collybia</i>									
219.	<i>Rickenella litula</i>	Oranjegeel trechttertje	x			x	x	x		x
220.	<i>Rickenella swartzii</i>	Paarsharttrechttertje								x
221.	<i>Rozites caperatus</i>	Meelkop							x	
222.	<i>Russula aeruginea</i>	Groene berkerussula								x
223.	<i>Russula amoerolens</i>	Scherpe kamrussula					x			
224.	<i>Russula coerulea</i>	Papilrussula				x	x			
225.	<i>Russula cyanoxantha</i>	Regenboogrussula							x	
226.	<i>Russula emetica var. longipes</i>	Braakrussula				x				
227.	<i>Russula emetica var. sylvestris</i>	Braakrussula					x			
228.	<i>Russula feltea</i>	Beukerussula							x	
229.	<i>Russula fragilis var. fragilis</i>	Broze russula								x
230.	<i>Russula mairei</i>	Stevige braakrussula					x	x	x	
231.	<i>Russula nigricans</i>	Grofplaatrussula							x	
232.	<i>Russula ochroleuca</i>	Geelwitte russula					x	x	x	x
233.	<i>Russula parazurea</i>	Berijpte russula					x			a
234.	<i>Russula queletii</i>	Purperride russula								b
235.	<i>Russula velenovskyi</i>	Schotelrussula								x
236.	<i>Russula virescens</i>	Ruwe russula				x				
237.	<i>Schizopora paradoxa</i>	Witte tandzwam				x			x	
238.	<i>Schizophyllum commune</i>	Waalertje							x	
239.	<i>Sparassia crispa</i>	Grote sponszwam								x
240.	<i>Sphaerobolus stellatus</i>	Kogelwerper				x				
241.	<i>Steccherinum ochraceum s.l.</i>	Roze raspzwam					x			
242.	<i>Stereum gausapatum</i>	Eikebloedzwam					x			
243.	<i>Stereum hirsutum</i>	Gele korstzwam					x	x		x
244.	<i>Stereum ochraceoflavum</i>	Twijgkorstzwam					x			x
245.	<i>Stereum rugosum</i>	Gerimpelde korstzwam					x			
246.	<i>Stereum sanguinolentum</i>	Dennebloedzwam				x				
247.	<i>Stropharia - Psilocybe</i>									
248.	<i>Suillus bovinus</i>	Koeiboleet				x				
249.	<i>Suillus luteus</i>	Bruine ringboleet				x				
250.	<i>Suillus variegatus</i>	Fijnschubbige boleet				x				
251.	<i>Thelephora caryophylla</i>	Prachtfranjezwam	x							
252.	<i>Thelephora terrestris</i>	Gewone franjezwam	x							
253.	<i>Trametes gibbosa</i>	Groene bultzwam								x
254.	<i>Trametes hirsuta</i>	Ruig eiflenbankje				x	x	x		

255.	<i>Trametes versicolor</i>	Gewoon elfenbankje				x	x				x
256.	<i>Tremella encephala</i>	Kerntrilzwam			x						
257.	<i>Tremella foliacea</i>	Bruine trilzwam						x			
258.	<i>Trichaptum abietinum</i>	Paarse dennezwam	x		x	x					
259.	<i>Tricholoma album</i>	Witte ridderzwam									x
260.	<i>Tricholoma argyraceum</i>	Zilveren ridderzwam									x
261.	<i>Tricholoma myomyces</i>	Muisgrijze ridderzwam			x						
262.	<i>Tricholoma pardalotum</i> Her-ink & Kotl. [3]	"Tijgeridderzwam"							x		
263.	<i>Tricholoma populinum</i>	Populierridderzwam									x
264.	<i>Tricholoma sulphureum</i>	Narcisridderzwam					x	x	x		x
265.	<i>Tricholoma ustale</i>	Beukeridderzwam					x	x			
266.	<i>Tricholomopsis rutilans</i>	Koningsmantel			x	x	x				
267.	<i>Tubaria furfuracea</i> s.l.	Donsvoetje							x		
268.	<i>Tubifera ferruginosa</i>	Rosig buiskussen [5]			x						
269.	<i>Tulostoma fibrilatum</i>	Ruwstelige stuifbal	x								
270.	<i>Tyromyces = Oligoporus</i>										
271.	<i>Ustulina deusta</i>	Korsthoutskoolzwam							x		
272.	<i>Vascellum pratense</i>	Afgeplatte stuifzwam			x						
273.	<i>Vuilleminia comedens</i>	Schorsbreker					x				
274.	<i>Xerula radicata</i>	Beukwortelzwam							x		
275.	<i>Xylaria hypoxylon</i>	Geweizwam	x					x	x	B	x

Verklaring van de nummers van de excursiegebieden:

- 1 Bossen en bosranden rond het pension
- 2 Tuin van het Naturmuseum te Waren
- 3 Nossertiner Heide
- 4 Teufelsbruch (wandeling rond de meertjes)
- 5 Heilige Hallen
- 6 Bos van Serrahn
- 7 a nieuwe vondsten rond het pension
- 7 b tussen Federow en de kraanvogelhut aan de Rederangsee
- 7 c Warnker See / Damerow
- 8 Boekerwold

Literatuur

- [1] E.J.M. Arnolds et al (1995): Overzicht van de paddestoelen in Nederland, incl. supplement 2: Namenlijst, Rode lijst.
- [2] J. Breitenbach & K. Kränzlin (2000): Pilze der Schweiz, Bnd. 5: Blätterpilze 3, Teil, Cortinariaceae.
- [3] E. Gerhard (1997): Der Große BLV Pilzfürer für unterwegs (de Nederlandse vertaling is van Tirlon)
- [4] J. Holec (2001): The genus *Pholiota* in central and western Europe.
- [5] H. van Hooff & M. de Haan (2000): Nederlandse namenlijst voor Myxomyceten. *Coolia* 43(3), blz. 138-147.
- [6] S. Ryman & I. Holmäsén (1992): Pilze.

BIJLAGE III: LIJST VAN WAARGENOMEN INSECTEN

Bosmestkever
Sabelsprinkhaan
Houtsluipwesp
Blauwtje
Groot koolwitje
Atalanta
Citroenvlinder
Blauwgroene libel
Heidelibel
Hoornaar
Duitse wesp
Meikever
Kleine vos
Kleine vuurvlinder
Lieveheersbeestje

BIJLAGE IV: WAARGENOMEN AMFIBIEËN

Door Henriëtte van der Loo

We zagen diverse soorten in het bos van Serrahn: een heidekikkertje, bruine en groene kikker (soort?) waren allemaal aanwezig.

En onder boomschors, dicht bij het water vonden we drie kleine watersalamanders. Misschien al bezig met hun winterslaap waar wij hen dan wreed verstoorden. Sorry...

Tot slot: de gewone pad. Wel gezien maar waar en wanneer? In ieder geval op een van deze fantastische dagen!!!

Kleine watersalamander (foto Jos Ketelaar)

BIJLAGE V: LIJST VAN WAARGENOMEN VOGELS

Verklaring van de cijfers in de kolommen 1 t/m 8 (=datum 11 t/m 18 oktober).

1 = 1 exemplaar van de soort waargenomen

2 = 2 tot 4 exemplaren van de soort waargenomen

3 = 5 tot 24 exemplaren van de soort waargenomen

4 = 25 tot 100 exemplaren van de soort waargenomen

5 => 100 exemplaren van de soort waargenomen

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	1	2	3	4	5	6	7	8
Dodaars	<i>Tachybaptus ruficollis</i>							2	
Fuut	<i>Podiceps cristatus</i>		3	2	3		3		
Aalscholver	<i>Phalacrocorax carbo</i>		4	5	5		5	3	
Kleine zilverreiger	<i>Egretta garzetta</i>	?							
Grote zilverreiger	<i>Egretta alba</i>		1		1		2		
Blauwe reiger	<i>Ardea cinerea</i>	1	2	1	3	1	3	2	2
Knobbelzwaan	<i>Cygnus olor</i>		1	1			4	1	
Wilde zwaan	<i>Cygnus cygnus</i>				2		3		
Taigarietgans	<i>Anser fabalis</i>						3		
Kolgans	<i>Anser albifrons</i>		3	4	4	4	4	5	
Grauwe gans	<i>Anser anser</i>			4				5	
Smient	<i>Anas penelope</i>			2	1			2	
Krakeend	<i>Anas strepera</i>			3	3		3	3	
Wintertaling	<i>Anas crecca</i>			3	2		3		
Wilde eend	<i>Anas platyrhynchos</i>	2	3	4	4		4		3
Slobeend	<i>Anas clypeata</i>			5	5		4	2	
Krooneend	<i>Netta rufina</i>		3	5	5		5	2	
Tafeleend	<i>Aythya ferina</i>			5	5		5	2	
Kuifeend	<i>Aythya fuligula</i>			5	5		5	3	
Brilduiker	<i>Bucephala clangula</i>			3					
Nonnetje	<i>Mergellus albellus</i>				1		3		
Grote zaagbek	<i>Mergus merganser</i>				3		3		
Zwarte wouw	<i>Milvus migrans</i>	1							
Rode wouw	<i>Milvus milvus</i>						1		
Zeearend	<i>Haliaeetus albicilla</i>		3	3	3	1	3	3	
Blauwe kiekendief	<i>Circus cyaneus</i>							2	
Havik	<i>Accipiter gentilis</i>			1					
Sperwer	<i>Accipiter nisus</i>	1	2	2	2	1	1	1	
Buizerd	<i>Buteo buteo</i>	3	2	3	2	2	2	3	2
Schreeuwarend	<i>Aquila pomarina</i>							1	
Torenvalk	<i>Falco tinnunculus</i>	2		1					
Boomvalk	<i>Falco subbuteo</i>							1	
Waterral	<i>Rallus aquaticus</i>					1			
Waterhoen	<i>Gallinula chloropus</i>		2				2	2	
Meerkoet	<i>Fulica atra</i>		5				5	5	
Kraanvogel	<i>Grus grus</i>	1	4	5	4	3	5	5	1
Kievit	<i>Vanellus vanellus</i>	5				5	5	5	
Tureluur	<i>Tringa totanus</i>							1	
Kokmeeuw	<i>Larus ridibundus</i>	1	4	4	4		5	5	5
Stormmeeuw	<i>Larus canus</i>			2	3		3		
Baltische mantelmeeuw	<i>Larus fuscus</i>			2					
Zilvermeeuw	<i>Larus argentatus</i>		3		3		2		
Houtduif	<i>Columba palumbus</i>	4	2	2	3	2	3	3	3
Turkse tortel	<i>Streptopelia decaocto</i>					?			
Bosuil	<i>Strix aluco</i>				1				
IJsvogel	<i>Alcedo atthis</i>						1		
Draaihals	<i>Jynx torquilla</i>				1			1	
Groene specht	<i>Picus viridis</i>				2	2		1	
Zwarte specht	<i>Dryocopus martius</i>			2	2	1	2	1	
Grote bonte specht	<i>Dendrocopus major</i>	1	3	3	3	3	4	3	
Middelste bonte specht	<i>Dendrocopus medius</i>				1				

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	1	2	3	4	5	6	7	8
Kleine bonte specht	<i>Dendrocopos minor</i>					1		1	
Boomleeuwerik	<i>Lullula arborea</i>				1				
Veldleeuwerik	<i>Alauda arvensis</i>	1	2	3	2		1	3	
Boerenzwaluw	<i>Hirundo rustica</i>		3						
Graspieper	<i>Anthus pratensis</i>		3	2	1		3		
Grote gele kwikstaart	<i>Motacilla cinerea</i>		1						
Witte kwikstaart	<i>Motacilla alba</i>	3	3	1	2	2	2	2	1
Winterkoning	<i>Troglodytes troglodytes</i>	1	3	2	2	2	2	1	2
Heggemus	<i>Prunella modularis</i>		1	1				1	1
Roodborst	<i>Erithacus rubecula</i>	1	3	3	3	2	2	2	1
Zwarte roodstaart	<i>Phoenicurus ochruros</i>		2		1				
Merel	<i>Turdus merula</i>	1	3	2	2	1	3	2	2
Kramsvogel	<i>Turdus pilaris</i>		3			2	2		
Zanglijster	<i>Turdus philomelos</i>	2	2	2	3	1	3	3	3
Koperwiek	<i>Turdus iliacus</i>		3		2				
Grote lijster	<i>Turdus viscivorus</i>			2	2		2		
Tjiftjaf	<i>Phylloscopus collybita</i>	1					1		1
Goudhaantje	<i>Regulus regulus</i>		3	4	4	4	3	3	
Baardmannetje	<i>Pariurus biarmicus</i>				2			3	
Staatmees	<i>Aegithalos caudatus</i>		1			3	3		3
Glanskop	<i>Parus palustris</i>		1						1
Matkop	<i>Parus montanus</i>		1	2	2	2	1	2	
Kuifmees	<i>Parus cristatus</i>		3	3	3	3	3	3	
Zwarte mees	<i>Parus ater</i>		2	2	2	2	2	2	
Pimpelmees	<i>Parus caeruleus</i>		4	3	4	3	3	3	2
Koolmees	<i>Parus major</i>	1	4	4	4	4	4	4	2
Boomklever	<i>Sitta europaea</i>		3	2	3	3	3	3	
Taigaboomkruiper	<i>Certhia familiaris</i>		1						
Boomkruiper	<i>Certhia brachydactyla</i>		3	2	2	1	1	3	
Klapekster	<i>Lanius excubitor</i>				2			1	
Gaai	<i>Garrulus glandarius</i>	3	3	3	3	3	3	3	1
Ekster	<i>Pica pica</i>	2	3	2	2	2	3	2	2
Kauw	<i>Corvus monedula</i>	3					3	3	
Roek	<i>Corvus frugilegus</i>	3	1					4	2
Bonte kraai	<i>Corvus cornix</i>	2	3	3	3	2	3	4	2
Zwarte kraai	<i>Corvus corone</i>	3							2
Raaf	<i>Corvus corax</i>	1	3	4	3	3	3	3	3
Spreuw	<i>Sturnus vulgaris</i>	5	5	3	5	3	5	5	3
Huisemus	<i>Passer domesticus</i>		3	3			4	3	3
Ringmus	<i>Passer montanus</i>	2						2	
Vink	<i>Fringilla coelebs</i>	2	4	4	4	4	3	3	1
Keep	<i>Fringilla montifringilla</i>		3		1	3	1	2	
Groenling	<i>Chloris chloris</i>	3	3	2	2			2	
Putter	<i>Carduelis carduelis</i>			1	2	2	3	3	
Sijs	<i>Carduelis spinus</i>		3	3	3	3	3	4	3
Kneu	<i>Carduelis cannabina</i>	2					1		
Grote barmsijs	<i>Carduelis flamma</i>	3							
Kruisbek	<i>Loxia curvirostra</i>					2	2		
Goudvink	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	2	1	2				1	
Appelvink	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	2							
Geelgors	<i>Emberiza citrinella</i>							2	
Rietgors	<i>Emberiza schoeniclus</i>							1	
Totaal						101			

Nadere details van een aantal vogelwaarnemingen

Appelvink	2 exemplaren in de Teufelsbruch (12 okt)
Baardmannetje	Enkele exemplaren langs de noordoostoever van de Müritzsee (14 okt) en de visvijvers bij Bolter Mühle (17 okt)
Baltische mantelmeeuw	2 exemplaren gezien langs de weg tussen Nossentiner Hütte en Waren (13 okt)
Blauwe kiekendief	1 adult mannetje jagend langs de visvijvers ten noorden van de Woterfitzsee (17 okt); op die dag ook nog een ander exemplaar
Boerenzwaluw	Groepje van ca 20 exemplaren foeragerend boven de Teufelsbruch (12 okt); vrij late waarneming
Boomleeuwerik	1 exemplaar trekkend over de Teufelsbruch (14 okt)
Boomvalk	1 exemplaar trekkend over de Teufelsbruch (17 okt); eveneens late waarneming
Bosuil	1 exemplaar gehoord door onze vleermuisdeskundige in de omgeving van het pension (14 okt)
Brilduiker	2 mannetjes en 7 vrouwtjes op de Warnkersee (13 okt)
Dodaars	2 exemplaren in de visvijvers bij Bolter Mühle, ten oosten van de Müritzsee (17 okt)
Draaihals	1 exemplaar gehoord bij de Warnkersee (14 okt) en 1 gehoord op 17 okt; late waarnemingen
Geelgors	Enkele exemplaren bij de visvijvers bij Bolter Mühle (17 okt)
Grauwe gans	Groep van ca 50 exemplaren tussen Nossentiner Hütte en Waren (13 okt) en groep van ca 100 exemplaren tussen Waren en Rechlin (17 okt)
Grote barnsijs	Groepje van ca 10 exemplaren overvliegend over de Teufelsbruch (12 okt)
Grote zaagbek	Enkele vrouwtjes op de Warnkersee (14 en 16 okt)
Grote zilverreiger	1 tot 2 exemplaren in de Warnkersee ten noordoosten van de Müritzsee (12, 14 en 16 okt, op de laatste dag 2 exemplaren)
Havik	1 mannetje jagend langs de Nossentiner Heide (13 okt)
Ijsvogel	1 exemplaar langs de Warnkersee (14 okt)
Klapekster	2 exemplaren op het Teufelsbruch (14 okt), 1 exemplaar op de hei langs de visvijvers ten noorden van de Woterfitzsee (17 okt)
Kleine bonte specht	1 exemplaar gehoord in het bos van Serrahn (15 okt) en in het bos achter het pension (17 okt)
Kleine zilverreiger	Mogelijk 1 exemplaar vanuit de bus gezien in een sloot langs de E26 (Hamburg-Berlijn) op de heenreis (11 okt)
Kraanvogel	Iedere dag gezien, met grote groepen op 13, 16 en 17 okt
Middelste bonte specht	1 exemplaar gehoord bij de Warnkersee (14 okt)
Nonnetje	Enkele vrouwtjes op de Warnkersee (14 en 16 okt)
Raaf	Iedere dag meerdere exemplaren gezien, met een uitschieter van 50 exemplaren boven de Nossentiner Heide (13 okt)
Rietgors	Slechts één exemplaar gehoord, bij de visvijvers bij Bolter Mühle (17 okt)
Rode wouw	1 exemplaar vanuit de bus gezien tussen Penzlin en Waren (15 okt)
Schreeuwarend	1 exemplaar opgejaagd door een – zichtbaar veel kleinere – raaf boven de visvijvers ten noorden van de Woterfitzsee (17 okt); late waarneming voor de tijd van het jaar
Smient	Enkele exemplaren op de Warnkersee (13 en 14 okt) en in de visvijvers bij Bolter Mühle (17 okt)
Taigaboomkruiper	1 exemplaar gehoord (zingend) in het bos langs de Teufelsbruch (12 okt)
Taigarietgans	5 exemplaren langs de weg van Waren naar Federow/Rederangsee (16 okt)
Tijftjaf	1 exemplaar tijdens de rustpauzes op de heen- en terugreis (11 resp. 18 okt), 1 exemplaar gehoord (zang) langs de boulevard van Waren (16 okt)
Tureluur	1 exemplaar gehoord bij de visvijvers bij Bolter Mühle (17 okt)
Turkse tortel	Mogelijk 1 exemplaar in het dorpje Hohenzieritz, ten noorden van Neustrelitz (15 okt)
Wateral	1 exemplaar gehoord in een plasje bij de Heiliger Halle, ten westen van Feldberg (15 okt)
Wilde zwaan	2 exemplaren vliegend langs de Warnkersee (14 okt) en groepje van 7 exemplaren vliegend richting de Rederangsee ten noordoosten van de Müritzsee (16 okt)
Zeearend	Vanaf het pension bijna iedere dag enkele exemplaren gezien, vliegend over het gebied Teufelsbruch, 12 exemplaren langs en boven de Warnkersee (14 okt)
Zwarte kraai	Slechts enkele exemplaren vanuit de bus gezien op de heen- en terugreis, in beide gevallen ten westen van de Elbe (11 en 18 okt). Ten oosten van de Elbe alleen Bonte Kraaien gezien.
Zwarte roodstaart	Enkele exemplaren rond het pension (12 en 14 okt)
Zwarte wouw	1 exemplaar op de heenreis gezien vanuit de bus (11 okt)

BIJLAGE VI: WAARGENOMEN ZOOGDIEREN

Door Henriëtte van der Loo

Aan alleen een lijstje heb ik een hekel. Het zegt zo weinig over de dieren zelf. Dus even een kort verhaaltje erbij.

Vleermuizen

Toen ik de naam van ons pension zag, vermoedde ik al dat we in een goed vleermuisgebied zouden komen. Ook al die oude bossen om vele grote en kleine meren wees erop.

Jammer dus dat het een herfstreis was! En het werd ook nog eens snel kouder in de week dat wij er waren.

Volgens de beheerder ter plaatse, zelf een vleerkundige, komen er 13 soorten voor. En dan te bedenken dat we in heel Nederland, zomer en winter, alles bij elkaar twintig soorten hebben!

De nog niet zo lang onderscheiden en nog niet in Nederland gevonden soort *Pipistrellus pygmaeus*, ofwel de kleine dwergvleermuis, heeft in ons vakantiegebied zijn optimale biotoop. Het diertje vloog dan ook rond onze hoofden, terwijl we nog bij de voordeur van ons pension stonden.²

Dichter bij de bewoning, aan de rand van Waren, troffen we de laatvlieger aan. Deze soort heb ik ook gehoord terwijl hij van de stad naar zijn jachtgebied wat verderop aan de bosrand of de vochtige graslanden, vloog.

Overal zag je in de dennenbossen, vooral op kruispunten, de platte vleermuiskasten hangen. Die hebben zin als er weinig holle bomen zijn, terwijl er wel veel voedsel is, zoals hier. Vooral de ruige dwergvleermuis hangt er graag in. Deze soort heb ik tweemaal gehoord. Niet zoveel voor een diertje dat nogal laat in het jaar in Nederland actief is. Maar ja, de vleermuizen uit oost Europa overwinteren en paren dan ook in groten getale in Nederland. Na de winter trekken vooral de vrouwtjes weer terug en krijgen hun jongen dus weer in bijvoorbeeld Oost-Duitsland en Polen.

Ook de gewone dwergvleermuis heb ik een enkele keer gehoord, onder andere op de terugweg van de Rederangsee.

De vijfde soort, de Rosse vleermuis, zagen we voor onze neus langs vliegen toen we bij datzelfde meer op de kranen zaten te wachten. Een vleermuis die in bomen overwintert en waarvan ik eigenlijk niet meer verwacht had dat het dier nog actief zou zijn. Zo zie je maar weer: nooit te oud om te leren!

Rosse vleermuis (foto Dr. E. Grimmberger)

Overige zoogdieren

Behalve vleermuizen hebben we nog eekhoorns gezien. Zowel zondags in de museumtuin in Waren als op 16 oktober toen we op weg waren naar Federow: aan de rand van een dennenbos vluchtte hij daar van de grond de boom in.

Door diverse deelnemers zijn gedurende de hele week reeën en herten gezien en gehoord. 's Nachts kon je de herten vanuit je bed horen burlen en ook voor de blaffende reebokken hoefden je nauwelijks de voordeur uit. De reeën waren trouwens hier overal overdag aan het laveien. Vanuit de bus hebben we er erg veel gezien.

² Zie voor nadere informatie over deze vleermuissoort: www.vleermuis.net/nieuws/030429_1.html (EE)

Nog wat roodwildsporen: de omgewoelde aarde door de wilde zwijnen. Helaas niet gezien maar vermoedelijk heb ik twee grove plukken van hun vacht in mijn Duitse verzameling.

Ook alleen maar sporen hebben we gevonden van het wasbeertje. Een soort die, zoals ook in het museum te zien was, niet inheems is in Duitsland, maar die (nog) weinig negatief effect heeft op de inheemse soorten of op de landbouw. Een schuwe alleseter.

De das, een grote marterachtige, was ook duidelijk aanwezig: prenten, neusputjes, krabsporen en holen. Twee keer een uitgegraven wespennest o.a. bij de 2e vogelkijkhut bij "onze" Feisnecksee. Hier vond ik ook enkele haren en een prent precies op een molshoop. Maar helaas niet het beest zelf.

Konijnenkeutels, graafjes en mooie prenten op maandag buiten het bos. Voor zover ik weet, is niet het dier zelf gezien.

Muizen: Een spitsmuis vond ik dood op maandag. Het was een tweekleurige bosspitsmuis. Vermoedelijk ook een spitsmuis zag ik te snel wegschieten bij het optillen van een boomstammetje. (onder het stammetje daarnaast lag een muizennestje) En nog een bosspits op weg naar Federow op 16 oktober.

Een dode huismuis vond ik dichtbij ons pension op het pad. Zo te zien niet erg vredig in zijn bedje gestorven! Van zijn neef de bosmuis zag ik meerdere holletjes: onder andere bij de eerste vogelkijkhut bij "ons" meer. Dat is het enige soort holletje dat je kunt herkennen omdat dit beestje het uitgegraven zand voor het holletje deponeert.

En tenslotte uiteraard: mollen. Plaatselijk zag je mooie verzamelingen molshopen.

